

թա, Հռոմ կառավարելու արժանի սե-
պեցի գրեզ. Ի՜նչ, որչափ դժուարին է
մարդ ճանչնալը. չիկայ այնպէս բարձր
լեւ մը եւ ոչ անասն խորունկ ծով մը,
որ մարդ չկրնայ չափել. բայց մարդուս
սրտին խորունկը կարելի չէ քննել ու
չափել. Ի՜նչ կը յուսայիր բախտէն.
կը կարծէիր որ ծովուն խորունկը ա-
ռանց արէկոծութեան կարենաս պի-
տոր նաւարկել. կը կարծէիր որ առանց
ոսկորի միւս կարենաս պիտոր ուտել.
կը կարծէիր որ առանց միուրի գինի
կարենաս պիտոր գտնել. կարծէիր որ
առանց յարդի ցորեն պիտոր հնձես :
Կ'ուզեմ ըսել որ այդչափ հարստու-
թիւն չէիր կրնար դիզել առանց ա-
նուանդ փնտս հասցընելու, եւ ոչ կրնայիր
բարի անուն ունենալ՝ առանց հարրս-
տութիւնդ կորսընցընելու. երստունուել-
կու տարի բախտին սիրելի եղար. ա-
տենը հասեր էր որ քեզմէ ձանձրանայ
ու ատէ գրեզ : Բէլ Ասորեստանի թա-
գաւորը եօթը տարի միայն սիրելի ե-
ղաւ բախտին : Շամիրամ թագուհին
վեց տարի միայն. չարոտաս սպարտա-
ցւոց թագաւորը հինգ տարի. Ենթրե-
տոս քաղդէացւոց թագաւորը չորս տա-
րի. Աղբքսանդր մակեդոնացւոց թագա-
ւորը իրեք տարի. Ամիլկար կարքեդո-
նացւոց զօրավարը երկու տարի. մեր
Կայիոս կայսրն ալ տարի մը միայն :
Շատերուն ալ բախտը երեսնին չնայե-
ցաւ. իսկ դուն ազնուականութիւն մը
չունենալով, տեսքի ու բնական կատա-
րելութեանց կողմանէ ալ երեւի չըլ-
լալով, ու մեծ արդիւնք մըն ալ չունե-
նալով, այսչափ տարի վայելեցիր բախ-
տին յաջողութիւնները. ուրեմն ինչո՞ւ
կը գանգըտիս : Թէ որ դուն խոհեմ ըլ-
լայիր, այնչափ տարի առանց մոմսուքի
չէիր կրնար ուտել ու խմել, չէիր կրնար
հանգիստ քուն ըլլալ որ չըլլայ թէ սխա-
լիս, բախտը քեզմէ երես դարձընէ, ու
նենգաւոր մարդիկ ոտքդ սահեցընեն :
Ո՛վ Տորկուատոս, այնչափ թշնամեաց
մէջ՝ որ չորս դիզ առած էին՝ չէիր կըր-
նար դիմանալ. աշխարհքս շատ փոսեր
ունի զմեզ գահավիժելու՝ որ մենք չենք

տեսնար. վասն զի մոլութիւններով ա-
չուրնիս կը ծածկէ, անզգայ կ'ընէ ըզ-
մեզ, առաքինութիւններէն կը հեռա-
ցընէ, ու անասն կ'ընէ որ կործանած
ատեննիս՝ անասունի պէս հառաչելով
միայն ցուցունեմք մեր ցաւը : Ասոնք
դրեցի որ ասկէց ետքը ամէլի խեղճով
ու զգուշութեամբ վարուիս :

Ձիուն մտրուկն որ խրկեցիր, աղէկ
կը մեծնայ կոր. չնիկը աղէկ հասաւ,
բայց ետքը բորոտեցաւ. երկնջը խիստ
գիրցաւ, ես կ'ուզէի որ մերթնը՝ բայց
իմ փաւտինաս ուղեց պահել, կար-
ծեմ որ գոյցան պարտեզէն : Երկու
հազար դահեկան կը խրկեմ քեզի որ
նեղութեանդ թեթևութիւն ըլլայ. իսկ
պքսորանացդ վրայ՝ յարմար առիթ մը
որ գտնեմ՝ կը խօսիմ խորհրդարանին
մէջ՝ ճար մը ընելու : Դիք գրեզ միւի-
թարեն. մարդիկ ալ զթան վրադ :
Փաւտինաս կը բարեւէ գրեզ. ես ալ
զոքանչդ ու հարսդ : Մարկոսէն հեռու
ըլլայ մարդկանց ծածուկ չարութիւնը :

Նորիս Կայսեր առ Պոլիոն իր բարե-
կամը գրած քոռոքը, ոսկից կ'ի-
նացուի ի՛նչ ջանքով՝ ո՛րչափ գի-
տոյթիւն՝ և ո՛րը ո՛ր վարպետէ սոր-
վեր է :

Չարմացիր, սիրելի բարեկամս որ ին-
չունս՝ ի՛ ծերութիւն չդադրեցայ նոր
նոր գիտութիւններ սորվելու : Մէկ տե-
սակ մի միայն կերակուր ուտելէն մարդս
կը ձանձրանայ. ասանկ ալ գիտութիւն
ները որչափ ալ ախորժելի ըլլան, եր-
բեմն կրնայ մարդ ձանձրանալ անոնց-
մէ՝ թէ որ մէկ տեսակ մը միայն ըլլայ
սորված գիտութիւնը. ու անկէց որ
ձանձրանայ՝ կրնայ վտանգաւոր բա-
ներու ետէն ըլլալ : Ուստի կտրիճ
մարդիկ ծուլութիւնը մէկդի դնելով՝
տեսակ տեսակ գիտութիւններու ե-
տէն ինկան, ու քանի որ բնութիւն
նին դեռ գէշ բաներու չէր քաշած զի-
րենք, մտքերնին վեր վերուցին. վասն

զի ուրիշ ամեն ֆնասներու ճար կ'ըլլայ, բայց երբոր մարդուս բանականութիւնը մէյմը խաւարի մոլութիւններով՝ խիստ դժար է ճար ընելը, ոչ դեղով և ոչ խրատով կը բժշկուի:

Ուրեմն ամեն մարդ իր ծուլութիւնը ու անհոգութիւնը թող մեղադրէ, չէ թէ բնութիւնը: Չեմ ուրանար որ բնութիւննիս տկար է. բայց աս տկարութիւնը աւելի ծուլութենէ առաջ կու գայ: Գէշ մարդկանց խրատ տուր որ աղէկ ըլլան, իրենց տկարութիւնը պատճառ կը բերեն: Բայց ինչպէս կրնայ ըլլալ. չարութիւններ գտնելու ու անոնք գործքով կատարելու համար խելք և ուժ ունին, ու անոնց մէջը յարատեւելու համար ալ արիութիւն ունին: Ասոր պատասխան կու տան որ մոլութիւնները մեղի բնական են, իսկ առաքինութիւնները մեզմէ օտար: Բայց ատ խօսքը նախատիք է բնութեան ու աստուածներուն դէմ, որոնք մեզի հաւասար կարողութիւն տուած են բարիք ու չարիք ընելու. չըսէ մէկն որ կ'ուզեմ ու չեմ կրնար մոլութենէ հեռանալ. այլ պէտք է ըսէ՝ կրնամ ու չեմ ետեւ ըլլալ առաքինութեան: Ձգեմք ուրիշ թագաւորները, մերինները յիշեմք՝ որոնք որ բարիք կրնային ընել ու չարիք ըրին: Մարկոս Անտոնիոս որ իլէոպատրայի համար այնչափ գանձ վատեց, չէր կրնար չվատենել: Միլլա որ Հռոմայու այնչափ ազնուականները քշեց, կատիլինա որ իր հայրենեացը դէմ դաւաճանութիւն ըրաւ, Պոմպէոս որ փարսալեայ դաշտը արիւնլուայ ըլլալու պատճառ եղաւ, չէին կրնար չընել ատ բաները: Յուլիոս կայսրը որ Հռոմայու գանձը կողոպտեց, Ներոն որ իր մայրը սպաննել տուաւ, Կալիգուլա որ իր քուրերը պղծեց, Բրուտոս որ իր հայրը մատնեց, Դոմետիանոս որ Եստեայ կուսանաց ատ անգլթութիւնը ըրաւ, և ուրիշ շատեր որ այնչափ չարիք գործեցին, ու ատ չարիքները գործելու համար այնչափ խելք բանեցուցին, այնչափ աշխատանք քաշեցին, չէին կրնար նոյն խելքն ու աշխատանքը բարիք ընել:

Լու բանեցընել: Ասոնք կը գրեմք քեզի, սիրելի բարեկամս, որովհետեւ հարցուցեր էիր ատենս ինչ բանի կ'անցընեմ. գիտցիր ուրեմն: Աննիոս վերոս իմ հայրս ութ տարի ազատ թողուց զիս տղայութեանս ատեն. անկէց ետքը ինչուան տասը տարուան որ եղայ՝ դպրատուն կ'երթայի կարդալ գրել սորվելու. տասնէն ինչուան տասուերկու՝ քերականութիւն սորվեցայ Եւփորմիոն վարպետէն. անկէց ինչուան տասուերեօթը՝ ճարտասանութիւն սորվեցուց ինծի Ալեքսանդր յոյն վարժապետը. անկէց ետքը ինչուան քսանուերկու տարուան որ եղայ՝ բնաբանութիւն սորվեցուց ինծի Կոմենտոս քալկեդոնացին: Ետքը Հռոմէն ելայ Հռոդոս գացի, ու հոն սորվեցայ տրամաբանութիւն և ատենաբանել ինչուան երեսունուերկու տարուան որ եղայ: Ետքը Նէապոլիս եկայ, ու հոն իրեք տարի կեցայ՝ փրոնթոնէ յոյն վարժապետէն յունաց լեզուն սորվելու համար, ու անանկ իրենց հեղինակներուն տուի զիս, որ աւելի դիւրաւ կրնայի ատենաբանել յունարէն քան թէ լատիներէն գրել: Ետքը եկայ չեկայ 'ի Հռոմ'՝ Դատեանց պատերազմը եղաւ, Ադրիանոս իմ տէրս հոն խրկեց զիս: Հոն գիրք չէի կրնար տանել, ուստի երաժշտական արուեստս կատարելագործեցի, ֆաւմինիոս Կոմոդոս երաժշտէն, որպէս զի երգոց ու նուագարանաց անուշութեամբը սիրտս ու մարմինս քանի մը մոլութենէ խալըսեմ, որոնք երբեմն խիստ կը պատերազմէին հետս՝ վրաս տիրելու համար: Անկէց ետքի կեանքս աղէկ գիտես, որ 'ի Հռոմ' պաշտօններու մէջ անցուցի, ինչուան որ վիճակ եղաւ ինծի կայսր ըլլալու:

Փառադիմոս կայսրուհնոյն անկարգ կերպով ըրած խնդիրքը, ոչ Մարկոս Արելիոս Կայսեր անոր տուած պատասխանը:

Մարկոս Արելիոս Կայսրը առանձին խուց մը ունէր, որուն բալկըր միշտ